

Popko Serhiy

Ph.D., Colonel-General

Chief Inspector of the Ministry of Defense of Ukraine

VERIFICATION OF ARMS CONTROL TREATIES IN UKRAINE

Попко Сергій

К.і.н., генерал-полковник

головний інспектор Міністерства оборони України

ВЕРИФІКАЦІЯ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ КОНТРОЛЮ НАД ОЗБРОЄННЯМ В УКРАЇНІ

Abstract. This scientific article reveals the issue of verification activities of state authorities of Ukraine on agreements in the field of arms control in Ukraine. The example of the Verification Department of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine shows the existing organizational and legal framework for the implementation of a set of measures related to the verification of the architecture of European and national security in the Ukrainian reality. Attention is paid to the specific nature of arms control and it is proposed to increase the efficiency of their functioning in the current conditions of state management of national security. It is concluded that the appropriate regulatory framework in the field of security and arms control, established within domestic legislation, the system of organizational structures of Ukraine, designed for the practical implementation of measures to control arms, both in Ukraine and abroad, as well as the established procedure for interaction of state bodies of central executive power, form the basis of verification activities in Ukraine and in general are able to ensure control over the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine provisions of international treaties and agreements in the field of arms control.

Анотація. У даній науковій статті розкрито питання верифікаційної діяльності державних органів влади України щодо договорів у сфері контролю над озброєнням в Україні. На прикладі Управління верифікації Генерального штабу Збройних Сил України показано наявні організаційно-правові засади для виконання комплексу заходів, пов'язаних з верифікацією архітектури європейської та національної безпеки в українських реаліях. Звернена увага на специфічний характер контролю над озброєнням та запропоновано підвищення ефективності їх функціонування в сучасних умовах державного управління національною безпекою. Зроблено висновки про те, що належна нормативно-правова основа у сфері безпеки та контролю над озброєннями, налагоджена в рамках вітчизняного законодавства система організаційних структур України, призначених для практичної реалізації заходів з контролю над озброєнням, як на території України, так і поза її межами, а також встановлений порядок взаємодії державних органів центральної виконавчої влади, складають основу верифікаційної діяльності в Україні та в цілому здатні забезпечити контроль над Міноборони України та ЗС України положень міжнародних договорів та домовленостей у сфері контролю над озброєнням.

Keywords: *Armed Forces of Ukraine, army, security system, geopolitics*

Ключові слова: *ЗС України, армія, система безпеки, геополітика*

Історично перебуваючи у центрі міжнародних процесів і трансформацій проголосивши державний суверенітет, а згодом і державну незалежність у серпні 1991 року Україна стала активною учасницею становлення і розвитку світової системи безпеки. Наша держава неодноразово доводила свою вірність демократичним принципам та нормам міжнародних договорів, а її активна участь в роботі міжнародних організацій, зокрема у сфері контролю над озброєнням, вказують на значний її внесок в зміцнення світової безпеки. Україна є часткою структур міжнародної безпеки, що об'єднують організації, інститути, форуми, рухи, правові принципи і норми, механізми контролю над озброєнням (верифікації), створені міжнародним співтовариством з метою підтримання миру та забезпечення глобальної і регіональної безпеки у різних сферах – воєнній, політичній, економічній, фінансовій, гуманітарній, екологічній та ін.

[17]. Станом на сьогоднішній день контроль за дотриманням положень договорів та угод у галузі контролю над озброєнням є одним із основних складових системи міжнародної безпеки.

З огляду на кризу системи міжнародної безпеки, яку, у тому числі, спровокувало російське вторгнення на територію України, питання верифікаційної діяльності державних органів влади України щодо договорів у сфері контролю над озброєнням в Україні набуває особливого значення. Це пов'язане з тим, що лише в умовах дотримання узятих на себе зобов'язань в рамках міжнародних угод Україна може вкотре підкреслити свою принциповість в дотриманні норм міжнародного права, а також заручитися підтримкою міжнародного співтовариства у протистоянні агресору. Зауважимо, що аналіз вітчизняної історіографії засвідчує, що проблема верифікаційної діяльності є недостатньо висвітленою. Нечисленні праці з цієї теми

авторства І. Фаніна, В. Горбуліна, О. Свергунова, А. Шевцова, Р. Бондарчука хоч і розкривають певні аспекти адаптації України до систем колективної безпеки євроатлантичного простору, проте не розкривають у повній мірі механізм здійснення верифікаційної діяльності «на місцях». Саме тому, метою даної статті є дослідження верифікаційної діяльності державних органів влади щодо договорів у сфері контролю над озброєнням в Україні.

У галузі контролю за дотриманням Міністерством оборони України та Збройними Силами України (далі – ЗС України) положень договорів та угод щодо контролю над озброєнням найбільшого поширення термін «верифікація», яка є специфічним видом міжнародного співробітництва, що спрямований на використання міждержавних систем та механізмів міжнародної безпеки шляхом дотримання договірних зобов'язань у сфері роззброєння та контролю над озброєнням, моніторингу виконання зобов'язань зарубіжними державами-учасниками міжнародних договорів [11].

Основу верифікаційної діяльності становлять нормативно-правова база у сфері безпеки та контролю над озброєннями, «вертикаль» організаційних структур України, призначених для практичної реалізації заходів з контролю над озброєнням, як на території України, так і поза її межами, а також встановлений порядок взаємодії державних органів центральної виконавчої влади під час зазначених заходів. Визначальною передумовою ефективного функціонування державно-управлінської системи у сфері контролю над озброєнням є організаційна структура державного управління, зорієнтована на забезпечення належної реалізації цілей і завдань. Цілі та функції як держави, так і державного управління впливають з її Конституції. Якщо державу можна інтерпретувати як певну сукупність взаємопов'язаних управлінських структур, що дозволяють забезпечувати здійснення єдиної державної влади у всій повноті і різноманітності її функцій, то державне управління притаманне всім гілкам влади і певною мірою є субстанцією держави [6, с. 44.].

Передбачаючи обмежувальний, інформаційний, інспекційний та переговорний напрями, практичною компонентною складовою державних верифікаційних структур України є ЗС України, де координуючим органом з питань верифікаційної діяльності є Управління верифікації Генерального штабу ЗС України. Воно забезпечує інспекційну діяльність на території України та поза її межами, збирає, опрацьовує інформацію та повідомлення згідно з міжнародними договорами у галузі роззброєння та контролю над озброєннями незалежно від підлеглості об'єктів інспектування та має можливість залучати представників правоохоронних органів для забезпечення виконання міжнародних договорів та угод під час

проведення інспекційної діяльності на території України [15].

До основних завдань ЗС України, як головної державної структури у сфері верифікаційної діяльності, належать:

- дотримання встановлених обмежень для певних видів озброєнь та військової техніки у кількісному та якісному відношенні;
- підготовка та передача поточної та щорічної обмінної інформації, передбаченої міжнародними договорами та угодами;
- підготовка місць інспекцій на території України;
- забезпечення супроводжень іноземних інспекційних груп на території України;
- моніторинг виконання державами-учасниками зобов'язань, передбачених міжнародними договорами та угодами, шляхом проведення контрольних заходів;
- участь у переговорному процесі, робочих зустрічах та семінарах з питань міжнародної безпеки та контролю над озброєннями;
- розробка нормативно-правової бази щодо практичної реалізації міжнародних договорів та угод на території України [3].

Правові засади контролю над озброєнням з боку держави утворені з урахуванням основоположних нормативно-правових документів стратегічного планування для забезпечення національної безпеки: Конституції України, законів та указів Президента України з питань забезпечення національної безпеки та оборони, Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини України, Стратегії воєнної безпеки, Стратегічного оборонного бюлетеня, Державної програми розвитку озброєння та військової техніки, Державної програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу та інших. Головними суб'єктами стратегічного планування у сфері національної безпеки в межах наданих повноважень є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; урядові комісії, міжгалузеві та відомчі робочі групи тощо.

Значне коло питань слід розглядати для ефективності процесу верифікації. Зокрема, це: зобов'язання, питання національної безпеки, політичні умови, ступінь довіри між сторонами, попередній верифікаційний досвід, конфіденційні комерційні інтереси, ризик, пов'язаний з потенційним невиконанням зобов'язань, історичні особливості сторін, матеріальні ресурси, включаючи національну частку фінансового внеску, оборотність та взаємність, обтяженість для країни.

Річний План верифікаційної діяльності України за міжнародними договорами та угодами у галузі контролю над озброєннями розробляється на підставі та з урахуванням основоположних

нормативно-правових документів стратегічного планування для забезпечення національної безпеки та безпосередньо Положення про організацію та проведення міжнародного співробітництва у Міністерстві оборони та ЗС України, затвердженого наказом Міністра оборони України від 24.08.06 № 502 [11], міжнародних зобов'язань України згідно з Договором про звичайні збройні сили в Європі [3], Віденським документом 2011 року переговорів щодо заходів зміцнення довіри та безпеки [1], Договором про відкрите небо [2], Договором про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь [4], угодами між Кабінетом Міністрів України та урядами інших держави щодо заходів у сфері розвитку двосторонніх військових зв'язків.

Для забезпечення формування і розробки спільних засад виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки у сфері контролю над озброєнням, здійснення ефективної координації та взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади під час виконання цих завдань, Кабінетом Міністрів України можуть утворюватися відповідні урядові комісії, міжгалузеві та відомчі робочі групи. Міжвідомчим державним органом погодження і координації політики України в галузі роззброєння та контролю над озброєнням за Указом Президента України [13] був створений Національний комітет України з питань роззброєння (НКР).

Центр військового співробітництва і верифікації ГШ ЗС України був створений на підставі Директиви Міністерства оборони України (МОУ) від 25.04.2000 за рекомендацією Генеральної військової інспекції при Президентові України. Організаційні зміни 2002-2003 рр. проходили на фоні підвищеної уваги міжнародного співтовариства щодо дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері контролю над озброєннями, зокрема після звинувачень України у продажу озброєння терористичним організаціям [9] чи диктаторським режимам [10] тощо.

В організаційних структурах, створених для верифікаційної діяльності, слід використовувати такі організаційні зв'язки, що формують відповідні типи лінійно-функціональної/штабної основи. При цьому слід забезпечувати поєднання переваг лінійної та функціональної засад, що сприяє структурі, в якій одні органи приймають рішення і владно проводять їх у життя, а інші забезпечують їх інформацією. Основними перевагами лінійно-функціональної верифікаційної структури є більш глибока підготовка рішень, що пов'язано зі спеціалізацією фахівців; звільнення головного лінійного управлінця від глибокого аналізу проблем; можливість залучення консультантів та експертів з метою проведення синергетичного аналізу тощо. Однак цей тип структури не позбавлений і певних недоліків, серед яких: відсутність тісних взаємозв'язків і взаємодії на горизонтальному рівні; недостатньо чітка відповідальність, адже той, хто готує рішення, в

його реалізації, як правило, участі не бере; надмірно розвинена система взаємодії по вертикалі, що породжує тенденцію до надмірної централізації [7, с. 71–78].

Мета Управління верифікації полягає у реалізації військово-політичних аспектів зовнішньополітичного курсу держави у сфері контролю над озброєнням. Крім того воно займається забезпеченням виконання міжнародних договорів у сфері контролю над озброєннями інспекційної діяльності на території України та поза її межами, збирання, опрацювання інформації та повідомлень відповідно до цих міжнародних договорів незалежно від підлеглості об'єктів інспектування. Управління верифікації також покликане здійснювати керівництво та координацію діяльності підпорядкованими регіональними центрами (групами) забезпечення реалізації договорів про скорочення озброєнь, контроль за їх діяльністю.

До основних завдань Управління верифікації відносяться:

- організація та координація діяльності щодо практичного виконання міжнародних договорів у сфері контролю над озброєннями у ЗС України та центральних органах виконавчої влади;
- координування верифікаційної діяльності на території України, організація взаємодії ГШ ЗУ України з центральними органами виконавчої влади, РНБО, постійними представниками України при міжнародних організаціях у Відні, Женеві та Вашингтоні, керівними органами міжнародних організацій з питань контролю над озброєнням.

Задля виконання покладених на себе завдань щороку розробляється низка плануючих документів: План верифікаційної діяльності України за міжнародними договорами та угодами у сфері контролю над озброєннями, погоджений Прем'єр-міністром України [8], Плани перевірки оголошених місць Збройних Сил, а також інші планувальні документи в межах своєї компетенції.

Ще однією важливою функцією, якою наділене Управління верифікації є законотворча діяльність. Вона полягає в експертній оцінці та розробці проектів законів України, розпоряджень Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, наказів і директив Міністра оборони України, начальника ГШ ЗСУ України з питань, що належать до компетенції Управління верифікації, прогнозуванні перспектив та тенденцій розвитку, ефективності системи контролю над озброєнням; відпрацюванні пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері контролю над озброєнням до проектів щорічних Указів Президента України щодо складу та вказівок делегаціям України на Віденських, Женевських та Вашингтонських переговорах у рамках Спеціальної контрольної комісії за Договором між СРСР та США про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності, Спільної консультативної групи за Договором про звичайні збройні сили в Європі,

Консультативної комісії з відкритого неба за Договором з відкритого неба, Форуму Організації з безпеки та співробітництва в Європі із співробітництва в галузі безпеки [12].

Переговорна складова діяльності Управління верифікації визначається участю у переговорах, конференціях, робочих зустрічах та інших заходах з питань, що належать до компетенції; зборі та узагальненні пропозицій міжнародних організацій з питань контролю над озброєннями, доведення їх до відповідних органів державного управління для подальшого опрацювання. Підготовка обмінної інформації за Україну, передбачену міжнародними договорами, та її передачу державам-учасникам відбувається офіційними каналами передачі інформації через міжурядову лінію зв'язку [5, с. 35–40]. Персонал Управління верифікації залучається до участі у плануванні використання літаків спостереження України, розробці двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод з їх застосування; участі у переговорах у складі державних делегацій України; взаємодії з верифікаційними структурами інших держав-учасниць з проведення взаєморозрахунків. Управління розробляє пропозиції до щорічного проекту Закону України «Про Державний бюджет України» за напрямом «Верифікаційна діяльність», формує та супроводжує бюджетний запит до моменту подання бюджетного запиту за Міністерство оборони України; надає засобом масової інформації (відповідно до визначеного порядку) об'єктивну інформацію щодо проведення Збройними Силами заходів верифікаційної діяльності для сприяння у формуванні позитивної громадської думки та зміцнення довіри суспільства.

Управління верифікації для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку з питань, що належать до його компетенції: залучати установи та організації, які належать до сфери управління Міністерства оборони України та Генерального штабу, до діяльності, пов'язаної з практичною реалізацією міжнародних зобов'язань держави у сфері контролю над озброєннями; здійснювати свої повноваження безпосередньо та через підпорядковані верифікаційні підрозділи Збройних Сил; здійснювати погодження проектів нормативно-правових актів з питань верифікаційної діяльності; надавати пропозиції щодо визначення засад державної політики та реалізовувати військово-політичні аспекти зовнішньополітичного курсу держави у сфері контролю над озброєннями; за дорученням начальника Генерального штабу та його заступника скликати наради, створювати робочі групи, з включенням фахівців до їх складу, за погодженням з відповідними керівниками структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу та командувань видів Збройних Сил України для вирішення питань, пов'язаних з реалізацією міжнародних зобов'язань

держави у сфері контролю над озброєннями; представляти інтереси України, Міністерства оборони України та Генерального штабу в міжнародних організаціях та державних органах; у межах компетенції проводити експертну оцінку матеріальних носіїв інформації, які плануються для передачі іншим державам та міжнародним організаціям. Значна кількість структур, з якими здійснюється погодження, особливо на верхніх щаблях міністерської влади суттєво ускладнює процес прийняття рішень та їх безпосереднє виконання, оскільки збільшується зайва бюрократизація. Введення Національного центру з державного контролю над озброєнням дозволить мінімізувати часові показники, знизити трудовитрати, оптимізувати вирішення завдань у сфері державного контролю над озброєнням. Обґрунтування організаційно-правових засад у цьому контексті має здійснюватися крізь форму введення концепції державного контролю над озброєнням, закону України про державний контроль над озброєнням та створення комплексної структури у вигляді окремої державної одиниці зі статусом національної.

Ефективність функціонування системи органів виконавчої влади значною мірою визначається раціональністю управлінських зв'язків між органами різних організаційно-правових статусів як по вертикалі, так і горизонталі. В основу формування вертикальних управлінських зв'язків покладено повноваження вищого органу щодо спрямування, координації діяльності нижчих органів виконавчої влади та здійснення контролю за їх функціонуванням. Розглянемо структуру управлінських зв'язків верифікаційної діяльності Збройних Сил України на рівні Управління верифікації.

Положення міжнародних договорів розповсюджуються на всю територію держави, не обмежуючись об'єктами Збройних Сил України, що при наданні інформації та при інспекціях району потребує координації дій причетних міністерств та інших державних органів виконавчої влади України. Структурний підрозділ логістики є лише відділом, що вимагає організації взаємодії з причетними державними та місцевими структурами виконавчої влади України з питань прийому/відправки іноземних інспекційних (робочих) груп у пункті в'їзду/ виїзду згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про оголошення міст Києва, Львова, Одеси, Сімферополя, Дніпропетровська та Харкова пунктами в'їзду (виїзду) (ПВВ) для здійснення інспекційної діяльності за міжнародними угодами» [14].

З питань імплементації договорів та угод у сфері контролю над озброєннями з Управлінням верифікації співпрацюють представництва України при міжнародних організаціях та Департамент міжнародної безпеки Міністерства закордонних справ України, яким оперативно надається кваліфікована інформація для вироблення позиції

України за напрямками військово-політичних договірних зобов'язань. В рамках зазначеного дослідження пропозиції щодо трансформації організаційно-правових засад контролю над озброєнням на міжнародному рівні не розглядаються. Водночас, висновки роботи можуть бути застосовані при виробленні механізмів деескалації гібридного протистояння з урахуванням імплементації Віденського документу, як найбільш актуального на теперішній час. На основі останнього розробляються двосторонні угоди України, що є реальним внеском для попередження агресії. Порядок взаємодії з причетними структурними підрозділами Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України визначено у інструкціях, затверджених (введених в дію) відповідними наказами Міністра оборони України, більшість з яких, щоправда, потребує оновлення. Для вирішення проблемних питань реалізації договорів та угод у сфері контролю над озброєнням на постійній основі працюють: Форум з безпеки і співробітництва в Європі (Відень, Австрія); Спільна консультативна група за Договором про звичайні збройні сили в Європі (Відень, Австрія); Консультативна Комісія з відкритого неба (Відень, Австрія); Спільна Комісія по виконанню та інспекціях за Договором про СНО (Женева, Швейцарія); Верифікаційний координаційний комітет НАТО (Брюссель, Бельгія). Представники Управління у складі делегації України згідно з відповідними Указами Президента України [12] та за рішенням керівництва Генерального штабу Збройних Сил України беруть участь у засіданнях згаданих робочих органів ОБСЄ та інших міжнародних організацій.

Для дотримання вимог міжнародних договорів щодо часу доставки інспекційних груп до місць інспекцій у стислі строки постановами КМУ визначені пункти для в'їзду іноземних інспекторів, а при цих пунктах створені регіональні верифікаційні структури: Центри забезпечення реалізації договорів про скорочення озброєнь у мм. Львові та Одесі, група забезпечення реалізації договорів про скорочення озброєнь у Житомирі, регіональні представники у мм. Дніпро, Харків, Миколаїв, Вінниця, Чернігів тощо. Основними завданнями зазначених регіональних верифікаційних структур є: прийом та відправка іноземних інспекційних груп у визначених пунктах в'їзду/виїзду мм. Київ, Львів, Одеса, Харків, Дніпропетровськ, тимчасово окупований Сімферополь; організація та проведення супроводжень іноземних інспекційних груп у зонах відповідальності; збір, опрацювання та надання до Управління верифікації даних про наявність і переміщення військової техніки та озброєння, а також іншої інформації, передбаченої міжнародними договорами у сфері контролю над озброєннями; надання інформаційної та методичної допомоги командирам об'єднань, з'єднань та військових частин щодо підготовки

підпорядкованих їм оголошених місць та об'єктів контролю до проведення інспекцій; контроль готовності оголошених місць та об'єктів контролю до проведення інспекцій; взаємодія з регіональними структурами Державної митної служби, Державної прикордонної служби, Міністерства внутрішніх справ України. При цьому двосторонні угоди з суміжними країнами передбачають використання певної прикордонної смуги при проведенні інспекційних заходів на різних відстанях, в залежності від держави, з якою цю угоду укладено.

Стійка тенденція до поширення міжнародних договорів зазначеної сфери, відсутність чітко визначених виконавців, гібридна військова агресія Росії проти України та недостатнє фінансування ускладнюють діяльність Міноборони України у цій галузі, вимагають розробки концепції, законодавчого підґрунтя та створення нових організаційно-правових засад у вигляді Національного центру з державного контролю над озброєнням. Нові виклики та загрози національній безпеці держави, агресивна політика північного сусіда на тлі гібридного протистояння, впровадження нездійснюваних раніше форм імплементації міжнародних договорів та угод, що вперше застосовуються на території України з початком військової агресії, концентрують увагу на трансформації організаційно-правових засад державного контролю над озброєнням. Зокрема, імплементація Мінських домовленостей, пов'язаних з врегулюванням бойових дій на Сході України, які вважаються «дорожньою картою» та безпековим компонентом й одним із ключових складників втілення в умовах належного рівня безпеки політичного процесу [18] потребують окремого підходу та зусиль в організації верифікаційної діяльності та мають перспективи трансформації організаційно-правових засад як на відомчому рівні Міністерства оборони України, так і для організації міжвідомчої взаємодії. Заходи з технічного захисту інформації здійснюються відповідно до Указу Президента України від 06.10.2000 зі змінами «Про Положення про технічний захист інформації в Україні» [16].

Таким чином, в Україні впроваджені та існують повноцінно організаційно-правові засади у сфері контролю над озброєнням для підвищення ефективності їх функціонування в сучасних умовах державного управління національною безпекою. Виконання комплексу заходів, пов'язаних з верифікацією архітектури європейської та національної безпеки в українських реаліях покладені на Управління верифікації Генерального штабу Збройних Сил України. Контроль над озброєнням є специфічним видом міжнародного співробітництва, що належить до воєнно-політичної сфери, що реалізується в рамках механізмів міжнародної безпеки шляхом дотримання міжнародних договірних зобов'язань у сфері роззброєння та контролю над озброєнням, моніторингу виконання зобов'язань зарубіжними

державами-учасниками міжнародних договорів. Міністерство оборони України, Збройні Сили України є практичною компонентною складовою державних верифікаційних структур України. Мета контролю над дотриманням Міноборони України та ЗСУ положень міжнародних договорів та домовленостей у сфері контролю над озброєнням полягає у повному та якісному виконанні покладених на них завдань щодо практичної реалізації міжнародних зобов'язань держави у сфері міжнародної безпеки та контролю над озброєннями. Належна нормативно-правова основів у сфері безпеки та контролю над озброєннями, налагоджена в рамках вітчизняного законодавства система організаційних структур України, призначених для практичної реалізації заходів з контролю над озброєнням, як на території України, так і поза її межами, а також встановлений порядок взаємодії державних органів центральної виконавчої влади в ході зазначених заходів, складають основу верифікаційної діяльності в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Венский документ 2011 года о мерах укрепления доверия и безопасности [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dvbr.nsf/>
2. Державна цільова програма реалізації Договору з відкритого неба. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 року № 867 Офіційний вісник України від 28.09.2012 – 2012 р., № 71, стор. 22, стаття 2869, код акту 63476/2012.
3. Договір про звичайні збройні сили в Європі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_314
4. Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь СРСР – США. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text
5. Матвєєнко О.В. Організаційно-правові засади передачі обмінної інформації за договорами у сфері контролю над озброєнням. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. матеріалів наук.-практ. конф., 20 березня 2014 року, Київ: Наук.-вид. центр НА СБ України, 2014. Ч. 2. 260 с.
6. Мельник А.Ф. Державне управління [Текст] / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна. Київ: Знання, 2009. 584 с.
7. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в реалізації державного управління [Текст]: Навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 159 с.
8. План зовнішньої верифікаційної діяльності України за міжнародними договорами та угодами у галузі контролю над озброєнням у 2013 році, погоджений Прем'єр-Міністром України від 22.11.2012 № 46468/1/1-12.
9. Повідомлення деяких ЗМІ щодо причетності України до продажу афганським талібам танків Т-55. Департамент преси та зв'язків із засобами масової інформації МОУ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.mil.gov.ua/news/print_news.php?lang=ua&iid=593
10. Про забезпечення роботи міжнародних експертів з питань експорту станцій радіоелектронної розвідки «Кольчуга». Розпорядження Президента України від 09.10.2002 № 352/2002-рп. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/352/2002-%D1%80%D0%B>
11. Положення про організацію та проведення міжнародного співробітництва у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [Текст]: Наказ Міністра оборони України від 23.08.06 №502 зі змінами.
12. Про делегацію України для участі в переговорах у рамках Форуму ОБСЄ із співробітництва в галузі безпеки, Спільної консультативної групи та Консультативної комісії з відкритого неба. Указ Президента України від 16.02.2016 №51/2016 Офіційний вісник Президента України від 03.03.2016 – 2016 р., № 7, стор. 14, стаття 146.
13. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/>
14. Про оголошення міст Києва, Львова, Одеси, Сімферополя, Дніпропетровська та Харкова пунктами в'їзду (виїзду) для здійснення інспекційної діяльності за міжнародними угодами. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 1992 р. № 596. Офіційний вісник України, 2005 р., № 37, ст. 2308.
15. Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України [Електронний ресурс]. Указ Президента України від 06.04.2011 № 406/2011 Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/406/2011/>
16. Про Положення про технічний захист інформації в Україні: указ Президента України від 06.10.2000 зі змінами. Офіційний вісник України від 15.10.1999 – 1999 р., № 39, стор. 28, код акту 11180/1999 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1229/99/print1481587544298883>
17. Торкунов А.В. Стратегічний паритет і контроль над озброєннями [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://crk-knteu.kiev.ua/52970-Strategicheskiiy_paritet_i_kontrol_nad_vooruzheniya_mi.html
18. Управління верифікації Генерального штабу Збройних Сил України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://archive.ec/oGAf/image>